

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 657.412.7 (477)

К.В. КОВАЛЬЧУК, аспірант, ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

В статті висвітлено стан системи недержавного пенсійного забезпечення, проаналізовано теоретичні основи функціонування і динаміку основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, а також запропоновано реалізувати низку заходів для зміцнення системи пенсійного забезпечення та виведення її на конкурентоздатні позиції порівняно з пенсійними ринками іноземних країн.

В статье освещено состояние системы негосударственного пенсионного обеспечения, проанализированы теоретические основы функционирования и динамика основных показателей деятельности негосударственных пенсионных фондов, а также предложено реализовать ряд мер для укрепления системы пенсионного обеспечения и выведения ее на конкурентоспособные позиции сравнительно с пенсионными рынками зарубежных стран.

The state of the non-state pension providing system is reflected in the article, theoretical bases of functioning and dynamics of basic performance of non-state pension fund indicators are analysed, and also it is suggested to realize the row of measures for the system of the pension providing strengthening and its leadingout on competitive positions by comparison to the pension markets of foreign countries.

Ключовими функціями ринку є створення і забезпечення функціонування механізмів переливу капіталу, а також розподілу фінансових ресурсів між основними економічними суб'єктами: населенням, організаціями та державою. Від того, наскільки ефективно діють ці механізми, залежать стан і рівень розвитку ринку і економіки в цілому, що особливо важливо в умовах виходу з фінансово-економічної кризи.

Як показує досвід розвинутих ринкових економік світу, система недержавного пенсійного забезпечення, окрім реалізації соціальної функції, виконує системну функцію акумулювання коштів населення та трансформації їх в довгострокові інвестиційні ресурси.

Це свідчить про надзвичайну важливість запровадження недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) в Україні, що стало одним з основних етапів і важливих кроків реформування системи пенсійного забезпечення України. Система НПЗ становить третій рівень пенсійної системи в Україні. Нормативним підґрунтям для її створення стало прийняття Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р. додатково до загальнообов’язкового державного пенсійного страхування [1, 5].

Вагомий внесок у регулювання діяльності системи НПЗ було внесено розпорядженнями КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку пенсійної системи» № 525-р від 15.12.2005 р. та «Про затвердження плану заходів з проведення роз’яснювальної роботи з питань недержавного пенсійного забезпечення на 2007-2008 роки» № 364-р від 30.05.2007 р.

Питання колективного інвестування та управління активами недержавних пенсійних фондів вивчались західними спеціалістами, серед яких: Дж. М. Кейнс, Д. Норт, Г. Лоренс, К. Бейлі, Л. Гітман, Ф. Хайек.

До наукових та практичних розробок вітчизняної економічної науки у сфері недержавного пенсійного забезпечення слід віднести праці таких вчених, як: Н.І. Версаль [2], Ю.С. Смоляр, Г.М. Терещенко [4], Д. Ганаковська [3], Д. Леонов, Ю.М. Коваленко та ін.

Не до кінця визначеними залишаються заходи нормативно-правового та організаційного характеру для подальшого розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення, а також стимулювання його інвестиційної функції.

Метою даної статті є аналіз сучасного стану недержавних пенсійних фондів в рамках системи недержавного пенсійного забезпечення, систематизація принципів їх функціонування та напрямків інвестування активів, визначення пріоритетних на даному етапі завдань держави в законодавчій та організаційній сфері задля посилення довіри та популяризації системи недержавного пенсійного забезпечення серед населення України.

Система недержавного пенсійного забезпечення покликана створювати можливості для збереження та примноження коштів вкладників з метою забезпечення отримання ними стабільного доходу після настання пенсійного віку. Вона накопичує значні фінансові ресурси, які протягом тривалого часу можуть функціонувати в якості інвестицій. При цьому державний нагляд за установами пенсійного забезпечення дозволяє запобігти проведенню надто ризикованих операцій і втраті пенсійних заощаджень.

Серед основних засад діяльності НПЗ: економічна та соціальна зацікавленість працівників і роботодавців у НПЗ; добровільність участі в системі НПЗ; здійснення інвестиційної діяльності виключно в інтересах вкладників та учасників; державне регулювання діяльності НПЗ і нагляд за її здійсненням.

Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» передбачено, що недержавне пенсійне забезпечення може здійснюватись [1]:

- пенсійними фондами;
- страховими організаціями;

– банківськими установами.

Незважаючи на формальне передбачення законом трьох рівноправних гравців на ринку НПЗ, на даний момент найбільш поширеною формою серед різноманітних груп фінансових посередників – інвестиційних інститутів, діючих в сфері недержавного пенсійного забезпечення в Україні – є недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ). Страхові організації, як і банки поки не є активними учасниками системи НПЗ, що обумовлено різноманітними чинниками, в першу чергу – нормативно-правового характеру [5].

Сьогодні в Україні існує законодавче визначення недержавного пенсійного фонду – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації, функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному цим Законом порядку (ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення») [6].

Засновниками НПФ можуть бути юридичні та фізичні особи. Відповідно виділяють три види НПФ – відкритий, корпоративний і професійний [2]. Інфраструктуру НПФ складають: актуарії, адміністратори, компанії з управління активами (КУА), зберігачі активів (комерційні банки), страхові компанії, консультанти та радники з інвестиційних питань, аудитори та органи державного нагляду та контролю.

Основними принципами НПЗ учасників НПФ є [6]:

- 1 добровільність участі особи у будь-якому НПФ;
- 2 можливість участі у кількох НПФ за власним вибором;
- 3 можливість у будь-якому пенсійному фонді бути одночасно учасником і вкладником такого фонду.

Розглядаючи сферу недержавного пенсійного забезпечення в Україні крізь призму державного регулювання, зауважимо, що законодавством передбачено регулятивну систему НПЗ, котра базується на кількісних обмеженнях. Досвід інших країн свідчить, що подібні регулятивні системи по мірі вдосконалення інституційних умов діяльності установ системи НПЗ еволюціонують у напрямі пом'якшення режиму кількісних обмежень та ширшого запровадження так званих правил «розсудливої людини». Вони полягають в більш гнучкому підході до визначення напрямків інвестування пенсійних активів, що базується в першу чергу на якісних обмеженнях.

Інвестування пенсійних коштів відбувається тільки в активи визначених законодавством категорій на засадах безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості в порядку, передбаченому чинним законодавством для кожного фінансового посередника, тобто – у спосіб, що забезпечує останньому конкурентну прибутковість за мінімальної ризикованості і належної ліквідності інвестиційного портфеля.

Контрольні функції щодо напрямів, об'єктів та ефективності інвестування коштів недержавних пенсійних фондів відповідно до своєї компетенції здійснюють Державна комісія з цінних паперів та фондового

ринку (ДКЦПФР), Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (ДКРРПУ), Національний банк України (НБУ).

Регулювання структури портфеля інвестицій пенсійних фондів має на меті зниження ризикованості капіталовкладень і унеможливлення значних розбіжностей у результаті їхньої діяльності. З другого боку, такі обмеження, хоч і дають змогу уникнути надмірного зосередження ризику, можуть перешкоджати досягненню бажаного ступеня диверсифікації інвестиційного портфеля [4].

Слід зауважити, що окрім соціально-захисної функції, недержавні пенсійні фонди, відіграючи роль інвесторів, мають у своєму розпорядженні інвестиційні ресурси довготермінового використання і є необхідними для стабільного зростання економіки країни. Інвестиційна діяльність НПФ дозволяє створити ефективний механізм для розвитку ринку цінних паперів, розподілу капіталу між галузями економіки, сприяє стабільності функціонування фондового ринку та виходу його на міжнародний рівень.

Кошти, накопичувані на пенсійних рахунках їхніх учасників, як правило, є значним джерелом інвестицій в країнах з розвинутою економікою. Особливість діяльності пенсійних фондів у тому, що вони зацікавлені здійснювати довгострокові інвестиції для узгодження власних потоків внесків і виплат. Це дозволяє розвивати ринок довгострокового запозичення коштів. Можливі напрями інвестування активів НПФ в Україні чітко визначені Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та наведені в табл. 1. Щодо кількісних показників діяльності недержавних пенсійних фондів, можемо констатувати, що станом на 31.03.10 р. в Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 108 недержавних пенсійних фондів, 44 адміністратори НПФ.

Таблиця 1.

Кількісні обмеження на інвестування пенсійних активів НПФ

№	Вид кількісного обмеження	Нормативи інвестування
1	2	3
1	Кошти на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків (сукупно)	≤ 40 % при цьому ≤ 10 % у зобов'язаннях одного банку
2	Цінні папери одного емітента	≤ 5 % (крім цінних паперів, погашення та отримання доходу за якими гарантовано КМ)
3	Цінні папери, доходи за якими гарантовано КМУ	≤ 50%
4	Цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів республіки Крим, та облігації місцевих позик	≤ 20%

Закінчення табл. 1.

1	2	3
5	Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	≤ 40%
6	Акції українських емітентів	≤ 40%

7	Цінні папери іноземних емітентів	≤20%
8	Іпотечні цінні папери, визначені законодавством України	≤40%
9	Об'єкти нерухомості (земля, будівлі)	≤10%
10	Банківські метали	≤10%
11	Інші активи, не заборонені законодавством України	≤5%

Складено відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 09.07.03 р. [1].

Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені в табл. 2.

Таблиця 2.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів [7]

Недержавні пенсійні фонди	2008	2009	1 кв. 2010	Темпи приросту, %	
				2009/2008	1 кв. 2010/ 2009
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис. шт.)	62,3	62,5	63,2	0,3	1,1
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами (тис. осіб)	482,5	497,1	498,8	3,0	0,3
Загальні активи НПФ (млн. грн.)	612,2	857,9	939,4	40,1	9,5
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	582,9	754,6	797,2	29,5	5,6
– від фізичних осіб	26,0	31,8	33,9	22,3	6,6
– від юридичних осіб	556,8	722,7	763,2	29,8	5,6
– від юридичних осіб – підприємців	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Пенсійні виплати (млн. грн.)	27,3	90,1	111,1	230,0	23,3
Кількість осіб, що отримали/отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	10,9	28,1	35,2	157,8	25,3
Сума інвестиційного доходу (млн. грн.)	86,8	236,7	301,1	172,7	27,2
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів (млн. грн.)	31,6	47,1	51,2	49,1	8,7

Станом на 31.03.10 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 63233 пенсійні контракти з 50976 вкладниками, з яких 2343 вкладники, або 4,6 %, – юридичні особи, на яких припадає 763,2 млн грн. пенсійних внесків (95,7 % від загального обсягу пенсійних внесків за системою НПЗ), а 48633 вкладники, або 95,4 %, – фізичні особи. При цьому порівняно з кінцем 2009 р. кількість контрактів з юридичними особами зменшилась на 0,6 %, а з фізичними особами зросла на 1,7 % (рис. 1).

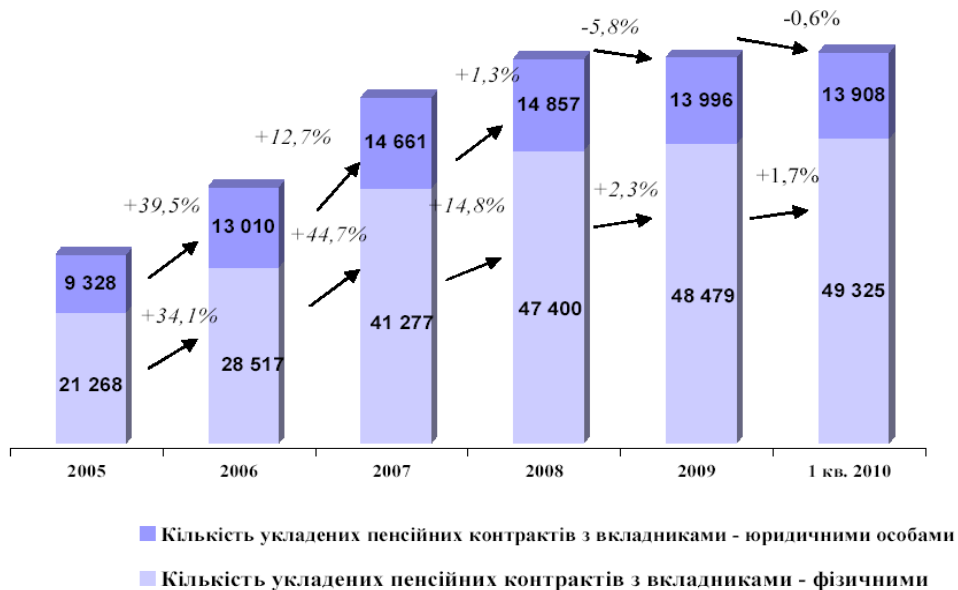

Рис.1. Динаміка укладених пенсійних контрактів за 2005-2009 рр. та за 1 квартал 2010 р.

Недержавні пенсійні фонди в Україні демонстрували високі темпи зростання протягом останніх п'яти років, що свідчить про значний потенціал для розвитку. Проте, не дивлячись на високі відносні показники приросту, в абсолютному вимірі рівень розвитку системи НПФ залишається на вкрай низькому рівні. Незважаючи на зростання відносних показників, абсолютні показники ринку залишаються надзвичайно низькими. Так, активи НПФ у загальній грошовій масі займають лише 0,1 %, а кількість учасників системи недержавного пенсійного страхування складає лише менше 1 % від загальної кількості населення України. Розмір залучених пенсійних внесків є незначним для забезпечення можливості здійснення диверсифікації пенсійних активів у дохідні фінансові інструменти [5]. Для прикладу – у Франції близько 46 % населення бере участь хоча б в одній приватній пенсійній програмі.

В Україні основні інститути, що оперують на ринку недержавного пенсійного забезпечення нажалі поки що відіграють надзвичайно малу роль у сфері залучення інвестицій у реальний сектор економіки. Це підтверджують офіційні статистичні показники Державного реєстру фінансових установ, згідно яких станом на 31.03.10 р. в Україні функціонує 108 недержавних пенсійних фондів, (для порівняння – на кінець 2009 року кількість НПФ дорівнювала 108, а наприкінці 2008 р. – 110) та 44 адміністратори НПФ, при цьому показник економічно активного населення в Україні складає 22072,2 (дані Державного комітету статистики України на січень-березень 2010 р.) [7, 8].

Серед головних причин повільного розвитку НПФ: низькі доходи; нерозвиненість фондового ринку – брак фінансових інструментів, які гарантували б компенсацію інфляційних процесів, та відсутність реальних інструментів реінвестування пенсійних активів у розвиток підприємств-

вкладників; відсутність досвіду практичної роботи – недостатня кількість кваліфікованих кадрів; недостатній професійний і функціональний рівень у роботі НПФ представників супутніх професій; низька поінформованість населення та потенційних підприємств-вкладників про можливості та переваги пенсійної реформи, незнання принципів і цілей діяльності фондів; стереотипи недовіри; складне і дороге програмне забезпечення для обслуговування клієнтів НПФ [3, 7].

Заслуговує уваги і той фактор, що недержавне пенсійне забезпечення, яке фінансується роботодавцем, слугує ефективним мотиваційним фактором для працівників.

Зменшення в період фінансово-економічної кризи обсягів виробництва основних видів промислової продукції та послуг значно погіршили умови інвестиційної діяльності, у тому числі недержавних пенсійних фондів, що негативно вплинуло на рівень дохідності пенсійних активів. На сьогодні більшість недержавних пенсійних фондів не забезпечують дохідність пенсійних активів вище рівня інфляції. Розмір інвестиційного доходу в більшості фондів є недостатнім, а на фінансовому ринку відсутні надійні види фінансових інструментів, які дали б змогу забезпечити належну диверсифікацію пенсійних активів недержавних пенсійних фондів [5].

Висновки. Слід звернути увагу на те, що доля недержавних пенсій в загальній системі пенсійного забезпечення громадян є дуже незначною. Недостатнім залишається і рівень розробленості теоретичної та законодавчої бази, які гальмують розвиток державної пенсійної системи загалом.

Основні фактори, що забезпечують успішне функціонування системи НПФ – це підвищення конкурентоздатності вітчизняних фондів на ринку фінансових послуг, участь в обов'язковому пенсійному страхуванні, державна підтримка і вдосконалення державного регулювання в цій сфері.

На нашу думку, для подальшого розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення, а також стимулювання його інвестиційної функції, необхідно реалізувати низку заходів нормативно-правового та організаційного характеру, таких, як: завершення пенсійної реформи, введення в дію другого рівня системи пенсійного забезпечення; створення єдиної системи контролю за діяльністю ринку НПЗ; впровадження єдиної системи обліку пенсійних внесків; впровадження гнучкіших вимог до диверсифікації активів НПФ; розширення напрямів інвестування пенсійних активів; сприяння залученню активів від фізичних осіб шляхом розробки механізмів захисту прав споживачів фінансових послуг; зменшення ставки оподаткування пенсійних виплат з метою підвищення привабливості ринку недержавного пенсійного забезпечення; сприяння розвитку нових інструментів інвестування; проведення заходів популяризації системи недержавного пенсійного забезпечення серед населення України; реалізація заходів щодо захисту коштів учасників системи накопичувального пенсійного забезпечення від знецінення, втрат та інших ризиків з метою посилення довіри населення до системи накопичувального пенсійного забезпечення; впровадження міжнародних стандартів фінансової

звітності для НПФ; розробка механізмів поглиблення захисту прав іноземних інвесторів з метою залучення фінансових активів НПФ інших країн.

Список літератури: 1. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – 372 с. 2. *Версаль Н.І.* Недержавні пенсійні фонди: становлення та перспективи розвитку в Україні / *Н.І. Версаль, Ю.М. Мороз* // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 9. – С. 132-139. 3. *Ганаковська Д.* Перспективи розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні / *Д. Ганаковська* // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 207-212. 4. *Ю.С. Смоляр, Г.М. Терещенко.* Особливості інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів: зарубіжний досвід і вітчизняна практика / *Ю.С. Смоляр, Г.М. Терещенко* // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С. 43-51. 5. *В. Поворозник.* Щодо реалізації інвестиційного потенціалу недержавного пенсійного забезпечення [Електронний ресурс] / *В. Поворозник* // Відділ економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/December2009/14.htm>. 6. *Ю. Вітка.* Правове регулювання відносин між недержавним пенсійним фондом, вкладниками та учасниками [Електронний ресурс] / *Ю. Вітка* // Україна фінансова інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу до портала: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/strah_rynok/037.htm. 7. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. – Режим доступу: http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/dpn/npf_1kv_2010.pdf. 8. Показники соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України // – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/rp/oprp/oprp_u/oprp_u2010.htm.

Надійшла до редколегії 10.02.2011.